

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 352

פרשת דברים ותשעה באב, תש"ס

איכה אשא לבדי טְרַחְחֶכֶם ומשאכם וריבכם תפקיד השופטים בחינוך והדרכת העם

בתחילת ספר דברים ופרשת דברים, כשנושא משה רבנו את דבריו לישראל בעבר הירדן שבארץ מואב, הוא מעלה את הנסיבות המחייבות מערכת שיפוט ומערכת שיטור – רשות שופטת ורשות מבצעת. יש בדבריו ערך נוסף וחשוב, שאולי אינו בא לידי ביטוי בגלוי, והוא, ערך סוציאלי – חברתי וחינוכי. משה מקונן על מצב העם, שהוא אחראי על הנהגתו בתוקף תפקידו כמנהיג, ואומר: "איכה אשא לבדי טְרַחְחֶכֶם ומשאכם וריבכם" (יב). משה רבנו משתמש בלשון הפתיחה האופיינית לקינה – "איכה", שהיא צורה מוארכת של איך במשמעות של צער על מצב המתואר לאחריה.¹ ר' עובדיה ספורנו מתאר את דאגתו של משה רבנו למצב העם,² לא רק בתחום השיפוט והשיטור אלא גם בתחום החברתי-חינוכי שהינו למעשה הגורם למצב זה, וכלשונו: "טרחכם" – בקטטות הקורות בלתי תביעת ממון. "ומשאכם" – בצרכי רבים, "וריבכם" – בענייני הדין ותביעת ממון. וזה סיפר להזכירם את פשעם, שאע"פ שבישר אותם שיכנסו לארץ, בלתי שום מלחמה, שהיה עניינה רב תועלת והכבוד יותר מכל נכסיהם וענייניהם במדבר, לא נמנעו מלעורר דברי ריבות איש על חבירו, באופן שהוצרך למנות מדרגות שופטים עד שכל עשרה מהם היו צריכים לדיין פרטי, ואין זה כי אם מרוע לב.

מדברי ספורנו משתמע, שמשה רבנו מודע לכך שאדם אחד אינו מסוגל לשלוט לבדו על עם שלם ביעילות ללא צוות מיומן של עוזרים, ובמיוחד כשאינן שיתוף פעולה מצד הציבור, בלשון המעטה. על כן, יש צורך בשופטים ושוטרים שנוסף לתפקידם המוגדר, יש להם גם תפקיד ייחודי שעשוי למנוע בעתיד דברי ריבות איש על חברו. באזכור הראשוני של מינוי השופטים לפי עצת יתרו חותן משה (שמ' יח יג-כו), מדגיש יתרו למשה את תכלית חלוקת ההיררכיה השיפוטית, שעיקרה עשיית משפט צדק באופן יעיל: "ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר בקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אֶתְךָ" (כב). ומבאר שם ספורנו:³ "ונשאו אתך", במה שתצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך כעניין ללמד דעת את העם (עפ"י קהלת יב ט) אחר ששמעו מפיק, כמו שהזכירו (חז"ל במסכת עירובין נד, ע"ב) פְּסֻדָּה מְשֻׁנָּה (=בעניין

¹ ראו: "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה" (איכה א א) ועוד.

² הספורנו על התורה עם הארות והערות, מהדורת הרב יהודה קופרמן, כרך ב, ירושלים תשנ"ב, ספר דברים, עמ' י.

³ שם, כרך א, ספר שמות, עמ' קח.

'כיצד סדר משנה'⁴). לפיכך מציע משה: "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם" (יג), ורש"י מבאר, אנשים אלה הם חכמים ונבונים אשר "מבינים דבר מתוך דבר". משמע מכך, שיש להם כישורים לרדת לעומק העניין ולשמש מורי הוראה – מחנכים. בני ישראל נענים להצעתו (יד) והרשויות המבוקשות מוקמות. משה מדגיש "כי המשפט לאלקים הוא"⁵, וכאשר אין הם יכולים להגיע להכרעה, על השופטים להיוועץ בה' באמצעותו: "והדבר אשר יקשה מכם (=נשגב מבינתכם) תקריבון אלי ושמעתיו" (טו-ז). כך שתכלית השיפוט היא – שמיעה ביקורתית של האירועים מפי הצדדים הנוגעים בדבר באמצעות חקירתם, וחינוך והדרכת הנוגעים בדבר באמצעות פסק הדין. גם במערכת השיפוטית בימינו, קיימים כלים להסדר בין הצדדים ופתרון הבעיות שביניהם, כגון פיזור, גישור ובוררות.⁶

משה רואה חשיבות רבה במציאת "אנשים חכמים ונבונים וידועים" שישמשו ברשות השופטת וברשות המבצעת, כדי שיוכלו לעמוד במשימה זו בהצלחה, כדברי השל"ה הקדוש שלדעתו תוכחת משה פותחת ב "אלה הדברים" שבפתח ספר דברים:⁷

כשהוכיחם בדברי מוסר סיפר מעלתם: "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים" וכו'. הוא על דרך הפסוק: " אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך" (מש' ט ח). השל"ה הקדוש מבסס דבריו על כלל הברזל של שלמה המלך, שעל מנת שהמוסר יתקבל, על המוכיח לעשות זאת בדרכי נועם ולא בזלזול, כדי ששכרו לא ייצא בהפסדו ואז עמלו יהיה לשווא, וכלשונו:

כשאתה רוצה להוכיח את אחד, אל תאמר לו כך וכך אתה גרוע, כי אז ישנאך ולא ישמע לדבריך. זהו שכתוב: "אל תוכח לץ", שלא תוכיח אותו בדרך זלזול לומר: לץ אתה, רק אדרבא, תאמר לו: חכם אתה, ואם כן, חרפה היא לאיש כמוך לעשות זה וזה. זהו "הוכח לחכם", כלומר, תעשנו לך חכם, אז "יאהבך" וישמע לקול דבריך ויקבל מוסר.

למדנו, שלאנשי הרשויות האלו, שהם בעלי תבונה, יש מלבד תפקידם המוגדר גם תפקיד חשוב ביותר, לסייע ולהביא לאחדות בעם.⁸ דבר זה, ישפר את המצב החברתי ויבסס את הצדק והשוויון ללא אפליות, וימנע ריב ומערכת יחסים מעורערת. כל זה ימנע את הרס החברה שסופו חורבן, שעליו ניבא ישעיהו הנביא בחזונו (א-א-כז), שהוא הפטרת פרשתנו עפ"י הקריאה המקובלת בשבת זו ברוך הציבור על מנהגיו השונים.⁹ שבת זו פרשת דברים, החלה תמיד לפני תשעה באב, נקראת "שבת-חזון", ע"ש המלה "חזון" שבפתח ההפטרה. החזון לעתיד כנבואת ישעיהו, הוא התכלית שבענישת ה' את ברואיו למען ישוּבו אליו וילכו בדרכיו. השאיפה לעתיד

⁴ רש"י שם מבאר: "כיצד למדו ישראל תורה שבעל פה". המהדיר הרב קופרמן (לעיל, הערה 3), מסביר בהערה 67, שמדובר בתהליך שבסופו הזקנים לימדו את העם, כך שכל אחד שמע את דברי התורה שמשמע שמע מפי ה', ארבע פעמים. לפי הסבר זה, נוצר קשר ישיר בין משה איש האלוקים המקבל תורה מה' ובין כלל ישראל השומעים את דבר ה' ממנו פעם אחת, ועוד שלוש פעמים ממנהיגי העם. על תהליך לימוד התורה שבעל פה כמשנה סדורה, ראו בהרחבה בפתח הקדמת הרמב"ם למשנה, בתוך: משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון, מהדורת הרב יוסף קאפח, סדר זרעים, ירושלים תשכ"ג (הדפסה שישית תשמ"ט), עמ' א-ב. תודתי נתונה לידידי הרב אהרן קאפח הי"ו, על שהסב את תשומת ליבי למקור זה.

⁵ משפט צדק הוא תוצר היחס שבין הצדק והדין. למחקר מקיף וממצה על היחס שבין השניים, ראו חיים שייך, הצדק במשפט העברי, תל-אביב תשנ"ד. ייחודו של מחקר זה בא לידי ביטוי בכך שהוא נעשה על רקע המשפט הכללי ועל רקע הפילוסופיה היהודית והכללית, כפי שמציין זאת במבוא שבפתיחה, פרופ' אהרן קרשנבאום מהפקולטה למשפטים שבאוניברסיטת תל-אביב.

⁶ ראו על כך מאמרי "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", בתוך: מפרות האילן (עורך: דוד אלגביש), רמת-גן תשנ"ח, עמ' 244-247 וספרות שם.

⁷ ר' ישעיה הלוי הורוויץ, בעל שני לוחות הברית, המאה ה"ז-ה"ז, בספרו מוסרי השל"ה לפוסקנו, עמ' קח.

⁸ כדברי הלל הזקן, מגדולי חכמי ישראל בתקופת הבית השני, בהנחייתו לאדם כיצד יתנהג, שעליו להיות מתלמידו של אהרן, דהיינו, ללמוד ממידותיו, כמובא במסכת אבות א יב: " הַיְי מִתְלִמְדוֹ שֶׁל אַהֲרֹן אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה".

⁹ על המנהגים השונים שבקריאת ההפטרה לפרשת דברים בקהילות ישראל השונות, ראו הרב נתן פריד בנספח לאנציקלופדיה לתלמודית, כרך י, ירושלים תש"ן, עמ' תשי"א – תשיב.

היא לחברה מתוקנת שבה מקיימים הלכה למעשה את מצות אהבת ישראל – "ואהבת לרעך כמוך" (וי' יט יח).

נמצאנו למדים, שבאמצעות הרשות השופטת והרשות המבצעת, רצה משה רבנו למנוע מעשי ריבות או מחדלים של העם, שתוצאותיהם הרס וחורבן. עניין זה מזכיר לנו את השיטה המבוססת על דברי נעים זמירות וישראל "סור מרע ועשה טוב" (תה' לד טו) – עשה טוב ולא תגיע לידי רע, כי המעשים הטובים יהוו מחסום וחסיון טבעי נגד הרע. כאשר השופטים עושים את מלאכתם נאמנה, הם משמשים גם כמחנכים הפועלים לטובת החברה.

ד"ר אברהם גוטליב
המרכז ללימודי יסוד ביהדות